

D. KIYAS (TASIM)

Klasik mantığın en temel konusu çıkarımdır. Çıkarım, verilen önermelerden sonuç olarak yeni bir önerme çıkarmaktır. Kavramlar önermeleri, önermeler çıkarımları oluşturur. Geçerli bir çıkarım tümünden gelim yoluyla yapılır. Zaten mantığın ilgilendiği akıl yürütme biçimi de tümünden gelimdir.

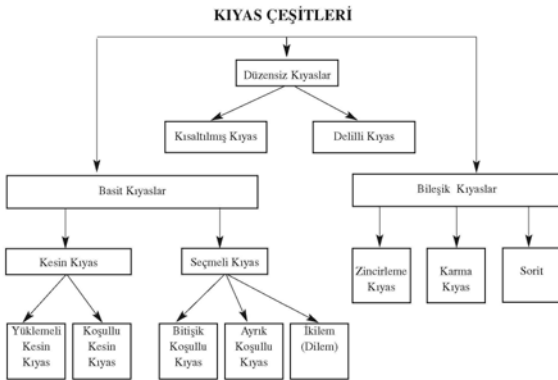
1. Kıyasın Tanımı ve Yapısı

Kıyas, verilen en az iki önermeden zihnin zorunlu olarak bir sonuç çıkarması işlemidir. Kıyasta, verilen önermelere öncül, öncüllerden zorunlu olarak çıkan önermeye sonuç adı verilir.

1. Öncül Bütün insanlar değerlidir.
2. Öncül Ali insandır.
- Sonuç O hâlde, Ali değerlidir.

2. Kıyas Çeşitleri

Kıyaslar, basit, bileşik ve düzensiz kıyaslar olmak üzere üç grupta incelenebilir. Aşağıdaki çizelge kıyas çeşitlerini göstermektedir.

Kıyas Çeşitleri

a) Basit Kıyaslar

İki öncül ve bir sonuçtan oluşan kıyaslardır. Kesin ve seçmeli olmak üzere ikiye ayrılır.

I. Kesin Kıyaslar

Kesin kıyasta öncüllerde gizli olarak bulunan sonuç kesin olarak çıkarılır. Kıyasın sonucu, öncüllerde anlam bakımından bulunup şeklen bulunmuyorsa buna kesin kıyas denir. Yüklemli ve koşullu kesin kıyas olmak üzere ikiye ayrılır.

Yüklemli Kesin Kıyas (Kategorik Kıyas)

Tümü basit önermelerden oluşan kıyastır. Bu nedenle kategorik kıyas da denilir.

Her yüklemli kesin kıyasta;

- * Öncüller ve bir sonuç bulunur.
- * Küçük, büyük ve orta terim vardır.

Büyük terim (predikat-P), sonuç önermesinin yüklemi olan terimdir. Aynı zamanda kaplamı en fazla olan terimdir. Orta terim (middle term-M), her iki öncülde de tekrarlanan terimdir. Küçük terim (subjekt-S), sonuç önermesinin öznesi olan terimdir. Aynı zamanda, içlemi en fazla olan terimdir. Büyük terimin bulunduğu önerme büyük önerme, küçük terimin bulunduğu önerme küçük önerme adını alır.

Büyük önerme	Bütün <u>ressamlar sanatçıdır.</u> Orta terim büyük terim
Küçük önerme	<u>Abidin Dino ressamdır.</u> küçük terim orta terim
Sonuç	O hâlde, <u>Abidin Dino sanatçıdır.</u> küçük terim büyük terim

Yüklemli kesin kıyasların geçerli olabilmesi aşağıdaki kurallara uyulmasıyla sağlanır:

- * Her kıyas, iki öncül ve bir sonuçtan oluşur.
- * Her kıyasta, büyük, küçük ve orta terim vardır.
- * Orta terim sonuç önermesinde yer almaz.
- * Büyük ve küçük terimlerin kaplamı öncülde ne kadarsa, sonuçta da o kadardır.
- * Büyük terim, sonucun yüklemi, küçük terim ise öznesidir.
- * İki tikel öncülden bir sonuç çıkmaz.
- * İki olumsuz öncülden bir sonuç çıkmaz.
- * İki olumlu öncülden çıkan sonuç olumludur.
- * Sonuç daima zayıf olana göre yapılır. (zayıf olanlar tikel ve olumsuzlardır.)

Koşullu Kesin Kıyaslar

Bu kıyaslar da, sonucun öncüllerde anlam bakımından bulunup, biçim bakımından bulunmadığı kıyaslardır.

Koşullu kesin kıyasların yüklemli kesin kıyaslardan farkı, koşullu kesin kıyasın bir ya da iki öncülünün koşullu önermelerden (bitişik ya da ayrık koşullu) oluşmuş olmasıdır.

Her ne zaman gündüz olursa aydınlık olur.
(bitişik koşullu)

Her ne zaman güneş doğarsa gündüz olur.
(bitişik koşullu)

O hâlde her ne zaman güneş doğarsa aydınlık olur.
(bitişik koşullu)

Yukarıdaki örnekte, her iki öncül koşullu önermelerden oluştuğundan sonuç da zorunlu olarak koşullu önerme olmuştur.

II. Seçmeli Kıyas

Sonucun aynısının ya da karşıtının anlam ve şekil bakımından öncüllerde bulunduğu kıyaslar-
dır. Seçmeli kıyaslarda birinci öncül koşullu öncül,
ikinci öncül seçmeli öncül adını alır. İkinci öncül
birinci öncülün bileşenlerinden birini evetler
(doğrular, kabul eder) ya da değiller (yanlışlar,
reddeder).

İkilem (Dilem): Koşullu ve seçenekli öner-
melerin birleşmesinden oluşmuş kıyaslara ikilem
denir. Büyük önerme "ve" eklemiyle birleştirilmiş
iki koşullu önermeden oluşur. Bu nedenle büyük
önermenin dört bileşenli karmaşık bir yapısı var-
dır. Küçük önerme ise ayrık koşullu önermedir ve
büyük önermedeki önermeleri evetler ya da de-
ęiller. Böylece sonuç olumlu ya da olumsuz olur.

Örnek 1:

Ben varsam ölüm yoktur ve ölüm varsa ben
yokum.

Ben varım ve ölüm yoktur.

O hâlde, ölüm varsa ben yokum.

Örnek 2:

Banka batmamışsa yetkililer önlem almakla
ve eğer banka batmışsa yetkililer açıklama
yapmakla sorumludur.

Banka ya batmıştır ya batmamıştır

O hâlde, her iki durumda da yetkililer so-
rumludur.

Örnek 3:

Eğer sen iyi bir insan isen ne çıkarıcı ne de
sömürücüsündür.

Sen hem çıkarıcı hem de sömürücüsün.

O hâlde, iyi bir insan deęilsin.

b) Bileşik Kıyaslar

Bileşik kıyaslar, basit kıyaslardan farklı ola-
rak ikiden fazla öncülü olan kıyaslardır. Bu kı-
yaslar zincirleme, sorit (yığın) ve karma (hulfi)
olmak üzere üçe ayrılır.

I. Zincirleme Kıyas

Birkaç kıyasın art arda gelmesiyle oluşan ve
ikiden daha fazla öncülü olan kıyastır. Bu kıyas-
larda, bir kıyasın sonucu onu izleyen diğer kıya-
sın ilk önermesi olur.

Zincirleme kıyas ileriye ve geriye doğru ol-
mak üzere iki biçimi vardır. Önce gelen kıyasın
sonucu sonra gelen kıyasın büyük önermesi
olursa buna ileriye giden zincirleme kıyas, önce
gelen kıyasın sonucu sonra gelen kıyasın küçük
önermesi olursa buna geriye giden zincirleme
kıyas adı verilir.

İleriye giden zincirleme kıyas örneği;

Bütün canlılar varlıktır.

Bütün hayvanlar canlıdır.

Bütün hayvanlar varlıktır.

Bütün B'ler A'dır.

Bütün C'ler B'dir.

Bütün C'ler A'dır.

Bütün hayvanlar varlıktır.

Bütün kafadan bacaklılar hayvandır.

Bütün kafadan bacaklılar varlıktır.

Bütün C'ler A'dır.

Bütün D'ler C'dir.

Bütün D'ler A'dır.

Bütün kafadan bacaklılar varlıktır.

Bütün örümcekler kafadan bacaklıdır.

Bütün örümcekler varlıktır.

Bütün D'ler A'dır.

Bütün E'ler D'dir.

Bütün E'ler A'dır.

Geriye giden zincirleme kıyas örneęi;

Bu ırmak gürültü yapıyor.

Gürültü yapan hareket ediyor demektir.

Bu ırmak hareket ediyor.

Bu ırmak hareket ediyor.

Hareket eden donmamıştır.

Bu ırmak donmamıştır.

Bu ırmak donmamıştır.

Donmamış olan beni taşıyamaz.

Bu ırmak beni taşıyamaz.

II. Sorit (Yığın)

Zincirleme kıyasın bir türü olarak sorit, zin-
cirleme kıyasın ortasındaki sonuç önermelerinin
çıkartılmasıyla yapılır. Dolayısıyla, zincirleme kı-
yasta sonuç ve öncül olarak tekrarlanan öner-
melerin çıkarılması gerekir. Yukarıda zincirleme
kıyas için verdięimiz örnekleri sorite çevirelim.

İleriye giden zincirleme kıyastan oluşturulan
sorit:

Bütün canlılar varlıktır.

Bütün hayvanlar canlıdır.

Bütün kafadan bacaklılar hayvandır.

Bütün örümcekler kafadan bacaklıdır.

Bütün örümcekler varlıktır.

Bütün B'ler A'dır.

Bütün C'ler B'dir.

Bütün D'ler C'dir.

Bütün E'ler D'dir.

Bütün E'ler A'dır.

Geriye giden zincirleme kıyastan oluşturulan
sorit:

Bu ırmak gürültü yapıyor.

Gürültü yapan hareket ediyor demektir.

Hareket eden donmamıştır.

Donmamış olan beni taşıyamaz.

Bu ırmak beni taşıyamaz.

İleriye giden zincirleme kıyastan yapılan so-
rite ileriye doğru sorit, geriye doğru giden zincir-
leme kıyastan yapılan sorite ise geriye doğru sorit
denir.

III. Karma (Hulfi) Kıyas

Bir kesin kıyas ile bir seçmeli kıyasın bir-
leşmesinden oluşturulmuş kıyastır. Bu kıyas, bir
yargının "imkânsız" olduğunu göstererek kanıt-
lama yapmada kullanılır. İspatlanmak istenen
yargının karşıt hâlinin imkânsız olduğu gösteri-
lerek ispat edilmek istenenin doğru olduęuna
karar verilir.

Örneğin, "Bir şey kendisini varken yok

edemez." yargısını ispatlamak için şöyle bir yol izlenir:

Eğer bir şey kendisini varken yok edemez yargısı yanlışsa, bir şeyin kendisini varken yok ettiği doğrudur.

Eğer bir şey kendisini varken yok etse, daha önce varken yok olması gerekir.

O hâlde, kanıtlamak istediğimiz yargı doğru değilse, bir şey varken yok olması gerekir.

Kanıtlamak istediğimiz yargı doğru değilse, bir şey varken yok olması gerekir.

Bir şeyin var iken yok olması imkânsızdır. O hâlde, bir şey kendini varken yok edemez.

Yukarıdaki örnekte, birinci kıyas kesin kıyas, ikinci kıyas seçmeli kıyastır.

c) Düzensiz Kıyaslar

Basit kıyaslar iki öncül ve bir sonuçtan oluşmasına rağmen, günlük yaşamda kullandığımız çıkarımlar ya daha az ya da daha fazla önermeden oluşur. Bu nedenle klâsik kıyas biçimlerine uymazlar. Bu kıyaslara düzensiz kıyas adı verilir. Düzensiz kıyaslar, kısaltılmış ve delilli kıyas olmak üzere ikiye ayrılır.

I. Kısaltılmış Kıyas (Entimem)

Zihinde tam tasarlandığı hâlde dildeki ifadesi eksik olan kıyaslardır. Zihinde tam tasarladığımız için, düşüncede bir eksiklik yoktur. Ancak, anlamda bir eksiklik vardır.

Bir öncülü ya da sonucu eksik bırakılan kıyaslara kısaltılmış kıyas (entimem) denir.

Örneğin, "Sigara içmek zararlıdır, çünkü kanser yapar." entimeminin zihindeki tam ifadesi şöyledir:

Tüm kanser yapan şeyler zararlıdır.
Sigara içmek kanser yapar.
O hâlde sigara içmek zararlıdır.

II. Delilli Kıyas

Öncüllerle birlikte onların değilleri de veriliyorsa buna delilli kıyas adı verilir.

Kitap okumayana kızmak doğrudur.
(Delili: Çünkü kitap okumayan hiçbir şey öğrenemez.)
Ali kitap okumamıştır.
(Delili: Çünkü söylediği şeyler tamamen tutarsızdır.)
O hâlde; Ali'ye kızmak doğrudur.

ARAŞTIRMALAR

- Aşağıdaki boşlukları doldurunuz.
  - Herhangi bir nesnenin zihindeki tasarımına ..... denir.
  - Bir kavramın içerdiği birey sayısına ....., bireylerin ortak özelliklerine ..... adı verilir.
  - İki kavramdan her biri, diğerinin hiçbir bireyini içine almıyorsa, aralarında ..... ilişkisi vardır.
  - En az iki terimden oluşan ve bir yargı bildiren cümlelere ..... denir.
  - Yargının niceliği bakımından önermeler ..... olmak üzere ikiye ayrılır.
  - Özne ve yüklemi aynı olan önermeler nitelik bakımından aynı, nicelik bakımından farklı ise aralarında ..... ilişkisi vardır.
  - İki öncülden bir sonuç çıkarma işlemine ..... denir.
  - Öncüllerin ve sonucun basit önermelerden oluştuğu kıyasa ..... Denir.
- Aşağıdaki ifadelerden hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu belirtiniz.
  - Bir nesnenin dil ile ifadesine kavram denir
  - "Bütün insanlar" tümel, "bazı insanlar" tikel kavramdır.
  - Beyaz kavramının karşıtı "beyaz olmayan"dır.
  - İki kavramdan her biri birbirinin bütün bireylerini içine alıyorsa aralarında eşitlik ilişkisi vardır.
  - "İnsanların kimi saldırgan değildir" önermesi tikel olumsuz bir önermedir.
  - "Sadece" ve "ancak" eklemleriyle kurulan önermeler özgülü önermelerdir.
  - Döndürme, bir önermenin eş değerini bulmaktır.
  - Tümel olumlu bir önermenin çeliştiği tünel olumsuzdur.
- Aşağıdaki akıl yürütmelerden sonuç elde edilememesinin nedeni nedir?
  - Hiçbir insan çirkin değildir.
Kedi bir insan değildir.
  - Bazı insanlar akıllıdır.
Bazı akıllılar çalışkandır.

4. Aşağıda verilen öncüllerin sonuçlarını yazınız.
- a. Bazı insanlar avcıdır.
Bütün insanlar canlıdır.
- b. Yağmur yağarsa ürün bol olur.
Ürün bol olursa ucuzluk olur.
- c. İnsan ya karada yaşar, ya havada yaşar.
İnsan havada yaşamaz.
- d. Bütün akıllı olmayanlar mutludur.
Onun da akıllı yoktur.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi bir önerme değildir?

- A) Çalışan kazanır.   B) Top yuvarlaktır.
C) Kar yağıyor.   D) Bana su ver.

2. Aşağıdakilerden hangisi bir ifadenin önerme olabilmesi için gerekli koşullardan değildir?

- A) İki ya da daha fazla terimden oluşması.
B) Bir yargı bildirmesi.
C) Bir kabul ya da ret içermesi.
D) Bir istek bildirmesi.

3. Aşağıdakilerden hangisi yargı bildirir?

- A) İnsanların eğitim düzeyi yükselirse demokrasi gelişir.
B) İnsanların eğitim düzeyi yükselse de demokrasi gelişse.
C) İnsanların eğitim düzeyini yükseltelim.
D) İnsanların eğitim düzeyi yükselse de yükselmese de demokrasi gelişmeli.

4. "Bazı insanlar hem bilime hem de hurafelere inanırlar." önermesi nicelik ve nitelik yönünden nasıl bir önermedir?

- A) Tikel olumsuz   B) Tikel olumlu
C) Tümel olumsuz   D) Tümel olumlu

5. Aşağıdakilerden hangisi tikel olumsuz ve doğru bir önermedir?

- A) Hiçbir sınav kolay değildir.
B) Bazı gençler öğrenci değildir.
C) Bazı balıklar memelidir.
D) Bütün aşıkların gözü kördür.

6. Aşağıdakilerden hangisi bileşiği gizli bir önermedir?

- A) Güneş doğarsa gündüz olur.
B) Sayı ya tektir ya çifttir.
C) Öğrenciler çalışıyor, çünkü sınav var.
D) Yalnızca Uğur ödevini yaptı.

7. Karşı olma karesinde yer alan önermelerin aşağıdaki özelliklerden hangisine sahip olması gerekir?

- A) Aynı nitelikte olma.
B) Aynı nicelikte olma.
C) Aynı yargıyı savunma.
D) Aynı terimlerden oluşma.

8. "Tüm yiyecekler faydalıdır." önermesinin düz döndürmesi aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Bazı faydalılar yiyecektir.
B) Hiçbir yiyecek faydalı değildir.
C) Bazı yiyecekler faydalıdır.
D) Bazı yiyecekler faydalı değildir.

9. "Hiçbir kitap yakılmayı hak etmez." önermesinin karşıtı aşağıdakilerden hangisidir?

- A) Bazı kitaplar yakılmayı hak eder.
B) Bazı kitaplar yakılmayı hak etmez.
C) Hiçbir yakılmayı hak etmeyen kitap değildir.
D) Bütün kitaplar yakılmayı hak eder.

10. "Öğretmenim, öyleyse öğretirim." cümlesi aşağıdaki kıyas biçimlerinden hangisini örnekler?

- A) İkilem   B) Entimem
C) Basit kıyas   D) Sorit